

Bazı kelimeler, sözler ve kavramlar olumlu çağrışımlar doğurur. 'Geleneklerimiz', 'atalardan kalan miras', 'anne ve babamızın anısı' gibi sözler buna örnek. Oysa geçmişten bize varanlar, iyi ve yararlı olabileceği gibi pekâlâ kötü ve zararlı da olabilir. Geçmişe hep özlemle 'iyi' demeye romantizm de diyebiliriz. 24-26 Nisan'da Tekirdağ'da "Balkanlar'da Sosyoekonomik İşbirliği ve Kalkınma" alt başlığı altında gerçekleşen "2. Uluslararası Balkan Kongresi"nde konuşurken bunlar vardı aklımda.

Balkanlarda sosyalist deneyimin sona ermesi ve 'demir perdenin' ortadan kalkmasıyla ülkeler arası ilişkilerin yeni bir ivme kazandığını hatırlattım. Yirmi yıl önce hayal bile edilmeyen bir hareketlilik bugün doğal sayılıyor: sınırlar daha açık, turistik, sportif, akademik, kültürel, ekonomik ziyaretler kolaylaştı. Sosyalizm, sınıf temelinde 'enternasyonal' olma iddiası taşıyordu, oysa günümüzde beynelmilel olmayı başka bir anlayışla, yani çıkar arayışı temelinde kapitalist sistem sağlamakta.

Balkanlar bu denli bir yakınlaşmayı ve iç içe yaşamayı daha önce ulus-devletlerinin henüz ortaya çıkmadığı dönemde yaşamıştı. Bunu sağlayan imparatorluklar olmuştur. Bizans ve Osmanlı devletleri, tabi silah zoruyla ve reayaya ne istediği sorulmadan, yüzyıllar boyunca halkların bir arada yaşamasını sağlamıştı. Bu birliğin meşruiyeti dini inanca – ekümenliğe (evrenselliğe) veya gaza fikrine - dayandırılıyordu. Milli devletlerle bu anlayışlar tarihe karıştı. Milliyetçilik ayrı ayrı üniteler oluşturdu, 'milli ve özgün olma' inancını ve ideolojisini savundu ve bu anlayışı yurttaşları arasında yaygınlaştırdı.

Yani Balkanlar ve Balkan halkları tarih içinde farklı toplumsal projelerin objeleri oldular:

1. İmparatorluklarla 'evrensellik' önerilmiştir,
2. ulus devletleriyle 'millilik ve özgün olma' durumu temel sayıldı,
3. sosyalizmle 'enternasyonalizm' savunuldu,
4. günümüzde ise 'serbest pazar ekonomisi' ile yakınlaşma. Avrupa Birliği bu son deneyimin sonucudur.

Bu dört deneyimden doğan mirasın izleri günümüzde bir arada yaşıyor olması şaşırtıcı sayılmamalıdır. Ancak bu 'miraslar' her ülkenin içinde ne aynı ağırlıktadır, ne de halklar bu geçmişi aynı biçimde algılamaktadır. 'Algılamaktadır' diyorum çünkü günümüzde akademisyenler arasında ulusların kimliği ve tarihe bakışı bir 'algılama' olarak yorumlanır. Kimileri 'millet' olgusunu 'hayali bir cemaat', milli kimliğe de bir yapı (construction) der. Zaten

farklı milletlerin ortak bir geçmişe böylesine farklı yorumlar getirmelerini başka türlü açıklamanın yordamı da yoktur. Tarih ‘bilimi’ ülkeden ülkeye değişmekte, halklar geçmişe baktıklarında başka şeyler görmektedirler.

Farklı miras algılaması milli devletler döneminde en aşırı noktasına varmıştı. Balkanlardaki savaşların, yakın geçmişteki siyasi ve kültürel çatışmaların arkasında milli devletlerin kurulmasına neden olan süreç ve milli ideoloji yatmaktadır. Dikkat edilmesi gereken, bu ‘milli mirasın’ içerdiği eksiklikler, çelişkiler ve tehlikelerdir. Eksikliği, bir milli mirasın tek miras sayılmasıdır. Oysa Balkanlar’da yukarıda da işaret edildiği gibi, bir arada yaşamanın sonucunda oluşmuş başka kültürel alışkanlıklar ve gelenekler de vardır. Bu ortak gelenekler pek çoktur ama pek bilinç düzeyine çıkmaz. Milli devletlerde merkezi eğitimle ‘milli’ sayılan bir geçmiş pekiştirilmiş, başka kültürel etkiler görmezlikten gelinmiştir. Çelişki ise, bir yanda geleneğe ve mirasa önem veriliyor görünürken, aynı anda, bir milli mirası oluşturma ve koruma projesi girişimi ile, aslında gerçekten var olan bir mirasın inkar edilmesidir. Milli devletler yabancı saydıkları etkilerden kurtulmak uğruna, var olanı yok saymakta, hayali bir mirası inşa etmektedirler. Bu milli ‘geleneğin’ ortaya çıkmasına ‘bulma / keşif’ (discovery) değil ‘icat’ (invention) denmesi bundandır.

Milliliğin özünü oluşturan bu ‘biz-Öteki’ karşıtlığı milli bir miras gibi eğitim yolu ile kuşaktan kuşağa aktarılır. ‘Öteki’ denen güçler kimi zaman milli ve tarihi düşman sayılmıştır, kimi zaman olumsuzluklar içeren milli bir tehdit, kimi zaman ise kültürel milli kimliğimizi tehlikeye sokan yabancı. Balkanlarda okutulan okul kitapları ile ilgili çalışmalar bu konuda yeniden üretilen ön yargılar konusunda çok değerli bilgiler vermiştir.

Günümüzde en etkili toplumsal girişimlerinden biri sayılan Avrupa Birliği projesinin amacı, siyasi ve kültürel bir ortaklık içinde ülkeler arasında var olan farklılıkları gidermek ve ortak bir gelişmeyi sağlayarak barışı sağlamaktır. Ancak AB projesinin karşısında bir engel olarak milli devletlerin ‘hayali milli miras’ anlayışı bulunmaktadır. 19’uncu yüzyıl milliyetçiliğinin etkileri Balkanlarda hala canlıdır ve işlevlidir. Oysa ‘Ötekileştirilmiş’ komşular, tarihi bir gerçeklik değildir, eğitimle pekiştirilen ideolojik bir yapıdır. Ancak asıl sorun, bu tür milli ön yargıların ve yorumların toplumlarca içselleştirilmiş olmalarıdır. İçselleştirmenin sonucu karşımıza, yaşanan bir olayı ve etkilerini ‘görmemek’ olarak çıkar. ‘Milli kimlik’ denen dinamik, hayali geçmişi ve Öteki’ni bize ‘doğal’ gösterir. Hayali çevremiz, hakkında tartışılacak bir yanı olmayan, akli selim sahibi herkesin kabul etmesi gereken bir olgu olarak algılandığından, hakkında konuşmak, onu eleştirmek, değiştirmek ve aşmak da söz konusu olmamaktadır.

Gerçek miras(lar) ile hayali miras ayırımı bilinç düzeyine çıktığında AB projesi ve süreci de daha iyi anlaşılacaktır. Bu iki farklı miras pratikte iki ayrı yöne bakmaktadır. Birincisi yakınlaşmayı

sağlayan 'ortaklığa' vurgu yapmaktadır, ikincisi 'farklılığa' ve dolayısıyla dışlamaya. Yapılması gereken 'inanılan mirasın' deşifre edilmesi ve 'gerçek miras(lar)ın' ortaya çıkarılmasıdır. Bu tür engeller de aşıldığında Balkanlar'da sosyoekonomik işbirliği alanları daha da genişleyecektir.

*